

БІБЛІОТЕЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТРАДИЦІЙНІ ЦІННОСТІ

Лупіка Л.І., провідний бібліограф

Наукова бібліотека Харківського національного
технічного університету сільського господарства
імені Петра Василенка

Висвітлюються напрямки просвітницької діяльності бібліотек в галузі краєзнавства, форми і методи розповсюдження краєзнавчих знань.

«Є щось святе в словах «мій рідний край»...»

Наталя Забіла

Вивчення історії рідного краю, популяризація його традицій, культурних цінностей, надбаних народом протягом століть, у наш час є одним із найголовніших завдань, що стоять перед бібліотеками як культурно-освітніми центрами. «Без минулого немає майбутнього», говорять в народі. І це так, адже за все, що маємо, ми завдячуємо предкам, наші надбання ляжуть в основу здобутків нащадків. На сьогодні бібліотеки беруть активну участь у популяризації краєзнавства.

Краєзнавство – комплексна наука, об'єктом її вивчення може бути історія, природа, населення, господарство, культура краю.

Бібліотечне краєзнавство – важлива складова частина загального краєзнавства.

Метабібліотечного краєзнавства – зібрати, зберегти та надати користувачам документальні джерела та інформацію з історії культури та сучасного життя краю.

Краєзнавча робота бібліотек складається із таких основних компонентів:

- комплектування та організації краєзнавчого книжкового фонду;
- створення довідково-бібліографічного апарату;
- архіву (фонду) виконаних довідок про район (місто);
- довідково-бібліографічного та інформаційного обслуговування;
- складання та видання краєзнавчих бібліографічних посібників;
- пропаганди краєзнавчих знань.

Краєзнавчі фонди.

Останнім часом зростає інтерес користувачів до краєзнавства. Краєзнавча робота бібліотек розпочинається з формування краєзнавчого фонду, тобто зібрання літератури про свій край та місцевих видань.

У структурі бібліотечного фонду бібліотеки вирізняють такі групи документів, що повинні бути віднесені до категорії краєзнавчих:

- документи, пов'язані з краєм своїм змістом, у тому числі – присвячені видатним особам краю (персоналії);
- документи, пов'язані з краєм своїм походженням (твори місцевого друку; книги місцевих авторів, уродженців краю - незалежно від місця їх видання);
- документи, присвячені краєзнавству, зокрема бібліотечному – методика, узагальнення досвіду тощо;
- рукописні краєзнавчі матеріали: спогади старожилів, ветеранів війни, рукописні матеріали, створені безпосередньо читачами тощо.

У фондах бібліотек повинні бути статистичні, демографічні, етнографічні матеріали, література про природу, клімат, геологічну структуру, ґрунти, специфіку землеробства, охорону середовища та ін. Суттєву частину краєзнавчих фондів складає періодика. Краєзнавча періодика зберігається вічно, крім того створюються краєзнавчі досьє (папки газетних вирізок).

Першочерговим завданням кожної бібліотеки можна вважати створення репертуару краєзнавчих видань одноча-

сно з оперативним придбанням нових краєзнавчих документів. Здійснюючи пошук альтернативних джерел фінансування, практикуючи спонсорство, проведення акцій «Подаруй бібліотеці книгу», бібліотеки намагаються поповнювати свої фонди, в т.ч. і краєзнавчою літературою. Необхідною умовою правильного формування краєзнавчих фондів є облік наявних краєзнавчих документів, вивчення читацьких запитів.

Інформаційно-бібліографічна діяльність.

Наразі краєзнавчі знання і відповідно краєзнавча література як носій цих знань починають все сильніше виконувати крім традиційних функцій функції екологічні, наукові, навчальні, виробничі. Належну увагу слід уділити особливостям керівництва читанням краєзнавчої літератури в тих випадках, коли йдеться про читання в цілях самоосвіти. Успіх краєзнавчої діяльності бібліотек в значній мірі залежить від стану довідково-бібліографічного апарату, тому бібліотеки постійно удосконалюють його.

Великий інтерес викликають газетні публікації, які інформують користувачів про новини краєзнавчої літератури, крім того, увагу привертають публікації, присвячені знаменним і пам'ятним датам краю, його історії і т.д.

В інформуванні користувачів про краєзнавчу літературу використовуються всі форми цієї роботи - індивідуальні, групові, масові. Наразі значна увага приділяється індивідуальному інформуванню. Ведучи індивідуальну краєзнавчу роботу з користувачами бібліотеки, потрібно мати уявлення про їх рівні пізнання краю, бо це важливий показник краєзнавчого розвитку особи. Він виступає для бібліотекаря орієнтиром в здійсненні індивідуального підходу до кожного користувача і у вдосконаленні всієї краєзнавчої роботи, направленої на формування і розвиток соціокультурних краєзнавчих потреб користувачів.

Також важливо, щоб при організації виставок-переглядів, віртуальних виставок, Днів інформації, при складанні бюлетенів нових надходжень була представлена

краєзнавча література. Довідково-бібліографічний апарат з питань краєзнавства доповнюють тематичні теки.

Культурно-просвітницька робота бібліотек з краєзнавства.

Бібліотека сприяє духовно-етичному вихованню молоді, оскільки, привертаючи до читання молодь, вона переслідує за мету збереження духовної спадщини, дбайливого відношення до Батьківщини, у тому числі «малої». Сьогодні вимагає від бібліотек просвітницької діяльності в галузі краєзнавства, залучення користувачів до читання краєзнавчої літератури, розповсюдження краєзнавчих знань.

В просвітницькій краєзнавчій роботі бібліотек умовно можна виокремити три основні тематичні комплекси:

- природознавче, екологічне краєзнавство;
- історичне краєзнавство;
- літературно-мистецьке краєзнавство.

Всі заходи, що проводяться з краєзнавства спрямовані на виховання поваги до книги, формування національної свідомості, любові до рідної землі, готовності до праці і захисту Вітчизни, передачі молодому поколінню надбань нашого народу, багатства духовної культури, формування особистих рис громадянина України. В цілях популяризації літератури про край в культурно-просвітницькій роботі бібліотек використовуються все різноманіття форм і методів бібліотечної пропаганди.

Краєзнавчі документи рекомендується виділяти із загального фонду у окремий комплекс. Це реалізується, зокрема, шляхом організації **краєзнавчого куточка**, в якому зосереджуються краєзнавчий фонд, постійно діюча книжкова виставка, карта-схема Харківської області (району) та інші фактографічні й ілюстративні матеріали; краєзнавча картотека; фактографічні картотеки (у випадку їх наявності); альбоми, теки з газетними добірками; довідкові та бібліографічні видання. Комплексна постійно діюча виставка – обов'язковий компонент краєзнавчого куточка. Важли-

вою рисою її повинна бути мобільність експозиції, її систематична оновлюваність.

Перше враження про фонди бібліотеки користувач отримує, як правило, з оформлених у ній **книжкових виставок**. Сучасна бібліотечна практика пропонує надзвичайно широкий спектр виставкових форм, що можуть знайти застосування в наочній пропаганді краєзнавчих документів (*виставка-реклама, виставка-колаж, виставка-спогад, виставка-диспут, виставка-портрет, виставка-роздум*). На краєзнавчих виставках можна розмішувати не тільки книги і статті із періодики, але й портрети, фотографії, театральні-концертні програми, ноти, грамплатівки, предмети декоративно-прикладного мистецтва. Добре сприймаються читачами книжкові *виставки з евристичними елементами* – *виставки-вікторини, виставки-кросворди тощо*.

Зацікавленість у користувачів визивають виставки, оформлені з використанням предметної атрибутики (*творів ужиткового мистецтва - вишиванки, гончарні вироби, різьба по дереву; історичні побутові речі, малюнки*). До таких належать, наприклад:

виставка-подорож «У похід по рідному краю»;

прес-панорама «Харківщина: горизонти поступу»;

виставка-вікторина «Десять «чому?» про наше місто», «Про батьківський край запитаю у книги»;

виставка-вернісаж «Наш край: щоденний ритм буття» (*у її оформленні - пейзажі місцевих художників, пейзажні малюнки користувачів бібліотеки*);

виставка старих світлин «Розповідає старе фото».

Рекомендуємо по можливості виділяти полицю для краєзнавчих матеріалів на **тематичних виставках**, що несуть загальний характер (наприклад «Харківщина козацька» на виставці «Не забудемо, що ми, браття, козацького роду», присвяченій козацькій добі в історії України; на виставці «Дзвони Чорнобиля» – полицю «Харківщина – чорнобильцям» та ін.).

Рекомендуємо провести заходи, які дозволяють розбудувати широку панораму минулого та сучасного рідного краю:

краєзнавчу екскурсію «Харківщина: вчора і завтра»;

радіо-вікторину «Пам'ять рідної землі»;

брейн-ринг (турнір) краєзнавців «Ми знаємо все про край, де ми живемо!»;

прес-конференцію «Історії забуті сторінки»

У пошуках нових шляхів пропаганди краєзнавчих матеріалів бібліотеки нерідко виходять за межі чисто бібліотечних форм. Відносно краєзнавчої роботи це закономірно. Бібліотеки популяризують творчість письменників, поетів, митців, майстрів народно-декоративного мистецтва. Тут діють **виставки художників, народних умільців** (наприклад, «У звичаях, традиціях народу ти душу України впізнавай»).

Окрему розмову можна **присвятити вишиванці**. Вишиванка в Україні один з найпоширеніших і улюблених різновидів народної творчості, що втілює в собі поетичне осмислення життя і природи, світ краси і добра - «Своє життя я вишила нитками». Тут можна оформити книжкову виставку «Барви української вишивки», де можна розмістити літературу та ілюстрації з історії цього різновиду фольклорної творчості, різних технік вишивання.

Харківщина є краєм поліетнічним, тут поруч століттями живуть українці, росіяни, євреї, поляки і армяни. Познайомити користувачів з історією, звичаями, обрядовістю, літературною спадщиною народів-сусідів допоможуть:

Етнокалейдоскоп «Паралелі духовних культур»;

Фольклорама «Шануй і знай сусідський звичай».

Для ефективної реалізації **формування екологічної свідомості** користувачів краєзнавчі аспекти знайдуть розкриття під час таких бібліотечних заходів, як:

еко-лото «Дивосвіт рідної природи»;

екологічна бесіда-кросворд «Незвичайні пригоди чарівниці природи»;

дискусія «Що ми охороняємо – природу чи власне життя?»;
еко-бумеранг «Що буде, якщо?...»;
літературні конкурси «Еко-журналіст»(на кращий твір екологічної тематики – есе, замальовку, малюнок, репортаж);
літературна експедиція «Природа нам сигналізує SOS»;
природничча вікторина «Доля рідної природи – у моїх руках»;
рольова гра « День захисту довкілля»;
години екологічних роздумів «Нам з цією землею жити разом судилося»;
інсценований огляд літератури «Степова аптека» – про лікарські рослини рідного краю;
бібліотечні замальовки «Поезія рідної природи», «Дивосвіт домашнього довкілля» (цикл ілюстрованих бібліографічних оглядів);
інформбюро для небайдужих «Екологічні дзвони сьогодні»;
еко-репортаж «Природа отчого краю: Невидима загроза»;
експрес-бюлетень «Екологічний барометр Харківщини».

ці та інші заходи ви можете приурочити до екологічної акції.

Значну увагу бібліотеки приділяють подіям Великої Вітчизняної війни. До цієї трагічної дати бібліотеки проводять **Дні скорботи, Дні пам'яті, вечори-зустрічі з ветеранами**—«В боях за Харківщину», «Подвигом славні твої земляки, Харків», «Війна пройшлась по їхніх долях...», «Зі сльозами на очах», «Тих днів не змеркне слава», «Пісні та поезія, опалені війною» та ін.

Фотоконкурс «Велика Вітчизняна війна в історії моєї сім'ї».

Презентація «Вулиці та площі м. Харкова, які носять імена героїв Великої Вітчизняної війни».

У творчому доробку бібліотек можна знайти чимало інших вартісних знахідок:

відеобесіди (слайд-бесіди) «Вулиці нашого міста»;

інтегрований бібліо-урок «Історія України на площах і вулицях нашого міста/села»;

краєзнавчий калейдоскоп «Наш край за ... років», «Яким я бачу своє місто/село через ... років»;

родинні краєзнавчі конкурси «З народних джерел», «Обереги рідної землі»;
літературна подорож «Мандрівка старим Харковом».

А місцеві побутові звичаї, народні традиції знайдуть відображення у **народознавчих вечорах** «Харківські посиденьки». Цікавою може бути така форма роботи, як проведення **фольклорних вечорів** з метою поширення народних звичаїв, обрядів—«Відкрий для себе рідний край».

Дуже подобаються користувачам ігрові форми роботи, наприклад **вікторини**. Основне завдання вікторини — зацікавити користувачів знаннями про рідний край, його історію, природу, господарство, населення, культуру.

Ну і звичайно щорічно пропонуємо проводити **Свято рідної мови** «О слово рідне, хто без тебе я?», «Наша мова величава».

Великої популярності набуває така форма роботи, як **презентація книги, презентація видавництва**. Популяризація творчості місцевих письменників, творів про рідний край набуває особливого звучання, коли відбувається з безпосередньою участю авторів. Доцільно проводити **вечори—зустрічі, вечори—портрети з письменниками-земляками** (спільно з місцевими відділеннями Спілки письменників України, видавництвами, іншими бібліотеками) — «Літературні обрії Харківщини», «Натхнення джерело — земля батьківська», «Поетами оспівана земля» — ці та інші теми можуть бути використані для організації оглядових, панорамних заходів, присвячених літературі краю.

Також можете запропонувати користувачам:

літературне лото «Красне письменство рідного краю»;

турнір знавців літератури краю «Лицарі слова»;

вікторину-літературний колаж «Батьківська земле, рідний край...»;

конкурс читців поезії рідного краю «Поетичний портрет Харківщини ХХІ століття».

Ювілеї земляків-літераторів, митців є нагодою для **персональних книжкових виставок, літературних пор-**

третів, бенефісів. Їм присвячують ексклюзивні виставки у циклі «Письменники нашого краю», виставки-календарі «Ювілеї та ювіляри».

Читацькі клуби та об'єднання.

Бібліотеки ведуть просвітницьку діяльність з краєзнавства шляхом створення клубів та об'єднань. Так, в бібліотеці можна організовувати та проводити засідання краєзнавчого клубу, який ставить за мету: ознайомити членів клубу та користувачів бібліотеки з минулим і сьогоденням краю, його економікою, культурою, природою, екологією. В роботі клубу можуть брати участь: товариства охорони пам'яток історії та архітектури, музеї, туристичні фірми, краєзнавці. Форми роботи найрізноманітніші: **лекції, бесіди, огляди літератури, тематичні світлини, розповіді про пам'ятники, екскурсії, мандрівки, подорожі.**

Як бачимо, комплексний характер самого поняття «краєзнавство» спонукає бібліотеки в популяризації літератури про край надавати перевагу комплексним формам. До них належать і ті, що давно прижилися в бібліотеках, і ті, що їх бібліотеки ще тільки впроваджують. Назагал варто підкреслити, що система краєзнавчої роботи повинна бути надзвичайно мобільною, гнучкою, здатною до модифікації – йти за зміною читацьких потреб, прогнозуючи й випереджаючи їх.

В житті кожного народу настає час, коли виникає потреба озирнутися назад, відчувти себе частиною тієї великої спадщини, яка залишилась нам від минулого і запитати себе: «Хто ми такі є?». Дати ж відповідь на це запитання можна лише вивчаючи свій край, його минуле і сьогодення. І, як вже зазначалось, велика роль у цьому належить бібліотекам. Тож давайте якомога більше працювати в цій галузі, любити і пізнавати свій край, своє минуле, і, можливо, наша невелика часточка, внесена в краєзнавчу роботу сьогодні стане запорукою завтрашнього великого майбутнього.